

RÉCSEI BALÁZS*

A kaposvári zsidó cserkészzet vázlatos története, 1913–1945

Zsidó cserkészek a mozgalom kaposvári kezdeteitől, 1913-tól tagjai voltak a helybeli szerveződéseknek. Mind az évszázados múlttal rendelkező főgimnázium, mind az évtizedes működésre visszatekintő polgári fiúiskola ekkori cserkészei közt találunk zsidó diákokat. A somogyi vármegyeszékhelyen izraelita, felekezeti jellegű csapat 1926-ban alakult – Magyarországon a fővároson kívül az elsők között.¹ Ennek ellenére ezt követően is voltak zsidó cserkészek más helyi csapatokban.

Adatok a helybeli zsidóságról és egy példa hivatali érvényesülési korlátaikról

Somogy vármegyében a dualista, majd a két világháború közti korszakban a Tabi Izraelita Hitközség kivételével neológ hitközségek működtek. Kaposvár 1910-ben több mint 24 ezer lakossal rendelkezett. Somogy egyetlen városi – rendezett tanácsú – jogállású települését a kis népsűrűségű vármegye, illetve vonzaskörzete

---

* Récesei Balázs a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának főlevéltárosa. E-levelcím: recsei.balazs@gmail.hu

Az alábbi írás Kaposvár (illetve jórészt egész Somogy vármegye) 1913–1948 közti cserkész-múltjának mintegy négyéves kutatómunkával feltárt forrásain alapul. Munkánk során a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárában található elsődleges írott forrásokat, valamint a témát érintő minden hozzáférhető korabeli kiadványt, illetve sajtóterméket feldolgoztunk. A forrásközlési résszel mintegy húsz szerzői ívre rúgó kézirat elkészítését a Nemzeti Kulturális Alap Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Kollégiuma 2017–2018 során alkotói támogatásban részesítette. A somogyi zsidó cserkészzet múltjának további kutatása főleg a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltárban található iratokban lehetséges (ezt részben korábban elvégeztük), azonban egyelőre erre a járványügyi helyzet miatt nincs lehetőség. Köszönettel tartozunk Varga Katának, aki a Magyar Cserkészszövetség Gödöllőn őrzött irataiból kutatásának somogyi vonatkozásait rendelkezésünkre bocsátotta.

¹ Szegedi Bálint – Bányai Viktória – Vörös Kata: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. *Regio*, 2019/2. 149–153. Az újpesti 921. sz. Dr. Venetiáner Lajos Cserkészcsapatot 1919-ben alapították és 1927-ben igazolták le, a szegedi 598. sz. Báró Jósika Miklós (eredetileg Löw Lipót) Cserkészcsapatot 1926-ban alapították és 1932-ben igazolták le. L. *Évi jelentés az 1929. évről*. Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ. Magyar Cserkészszövetség Gyűjteménye. IV. Csapatok iratai. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

közlekedési, kereskedelmi, állam- és közigazgatási, valamint mezőgazdasági-ipar központjaként tartották számon. Nem rendelkezett számottevő iparral és nem volt felsőoktatási intézménye. Az utolsó békebeli népszámláláskor, 1910-ben a városban a jelenlévő polgári népesség több mint 14%-a (3354 fő) tartozott az izraelita felekezethez. Somogy zsidóságának közel harmada élt ekkor a megyeszékhelyen. 1920-ra csak 45 fővel csökkent a település zsidóságának létszáma, aránya pedig mintegy 2%-kal apadt, a vármegyén belüli izraeliták számához viszonyított arányuk ugyanakkor 6,5%-kal nőtt. Kaposvárott 1930-ra tíz százalék alá csökkent arányuk (3305 fő), a vármegyén belüli koncentrációjuk aránya kis mértékben tovább emelkedett (40%). Az 1910-es bázisévhez képest 1941-re mintegy 30%-kal, 2346 főre csökkent létszámuk a településen. A városon belüli arányuk ekkor már alig haladta meg a 7%-ot. A vármegyében élő zsidóknak ugyanakkor több mint két-harmada Kaposvárott lakott.²

A helybeli társadalom viszonyulását a térfoglaló zsidó hivatali értelmiségiekhez többek között jól érzékelteti dr. Kovács (1888-ig Kohn) Soma (Csurgó, 1865 – ?, 1943 után) pályája. Az ügyvédként végzett dr. Kovács Kaposvárott öt egymást követő polgármester alatt volt a legfontosabb pozícióban a városban (első tanácsos, majd polgármester-helyettes, haláleset miatt 1917–1920 során – formailag továbbra is helyettesként – az egyedüli vezető). Ez volt egy zsidó számára a túlnyomórészt római katolikusok lakta somogyi vármegyeszékhelyen a korabeli hivatali „üvegplafon”. Rátermettségét, szakértelmét évtizeden át kamatoztatta, és ezt széles körben elismerték. Nyugdíjaztatásakor, az 1920-as évek végén még a Belügyminisztériummal is dacolt a város, csak azért, hogy dr. Kovács Somát megtarthassák hivatalában. Nem került elő forrás arról, hogy törekedett volna a polgármesteri szék megszerzésére, tisztában volt lehetőségei határával. Ezt már fiatal korában – 1893-ban – megtapasztalhatta, mikor annak ellenére, hogy a legképzettebb jelölt volt a kaposvári rendőrkapitányi állásra, mégsem őt nevezték ki. A főispán a belügyminiszterhez benyújtott véleményezésében ki is tért a vallási okokra: „... ámbár Kovács Soma a szóban forgó állásra teljesen qualificálva van, mindazáltal tekintettel arra, hogy Kaposvárott az iparos-elem nagy száma miatt az antiszemita velleitások bármikor felmerülhetnek: őt ez állásra semmi szín alatt sem

² *A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 503.; *Az 1920. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 69. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1923. 158.; *Az 1930. évi népszámlálás. VI. rész. Végeredmények összefoglalása, továbbá az 1935., 1938. és 1939. évi népszámlálások végeredményei.* Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 114. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1941. 42.; *Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint.* Szerkeszti és kiadja a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1947. 8.

tartom kinevezhetőnek...³ A következő évtől Kaposvár második legfontosabb vezetőtisztségét viszont megszerezte és meg is tartotta. (Vele még találkozunk a zsidó cserkészcsapat szervezőtestületében.)

A cserkészlet kezdetei a városban

A Magyar Cserkész-Örszem Szövetség 1913 júniusában adott az Oxfordban is tanult (egyébként református) Nagy Ferenc József⁴ (ekkor vármegyei tiszteletbeli aljegyző) részére írásbeli felhatalmazást csapatszervezésre. A cserkészlet eredeti szellemében csak felekezeti és társadalmi különbség nélküli csapatokat vett fel kötelékébe.⁵

Az egyik első – témánkkal kapcsolatos – forrás a főgimnázium cserkészeinek az 1912–1913-as tanév végén a Mecsekben tett kirándulását dokumentálja. Két (nem zsidó) tanárjuk mellett ekkor az V–VIII. évfolyamokból tucatnyi fiú túrázott, közülük három (25%-uk) volt izraelita. (A következő év végén vizsgát tett 463 nyilvános és magántanuló között pontosan ekkora az izraeliták aránya.⁶) Ez a felekezeti százalék a vizsgált évtizedekben beleesik az intézménybe járó tanulók mindenkor arányaiba. A túráról is zsidó diák (Bogár Endre maturandus) tudósított az egyik kaposvári napilapban, hangsúlyozva a cserkészlet természetközpontságát.⁷ A főgimnáziumban formálisan nem alakult ekkortájt (csak a „Nagy Háborút” követően) cserkészcsapat, talán annak következtében is, hogy a Somogy vármegyei, benne a kaposvári cserkészlet szervezésével, irányításával a fentebb említett Nagy Ferenc Józsefet, a polgári fiúiskola cserkészeinek vezetőjét bízta meg az országos szövetség. Az első somogyi „kisedcsapat” megalakítását 1913. augusztus 20-ra tűzték ki – Nagy a fiúpolgári diákjaiból szervezte meg őket.⁸

A polgári fiúiskola cserkészeinek létéről a főgimnáziuméval azonos napon látott napvilágot az első híradás.⁹ A csapattagok nevei viszont csak 1914 tavaszáról ismeretesek. Az első kaposvári cserkészcsapat parancsnokának munkáját négy tanár és egy mentőtiszt segítette (köztük nem volt zsidó). A 29 tagból hét vallását nem

³ Récsi Balázs: A Somogy megyei zsidó hitközségek történetéből. In: Bősze Sándor (szerk.): *Újrakezdések. Zsidósors Somogy megyében a XVIII. századtól napjainkig*. Kaposvár: Bét Ólám, 2005. 96.

⁴ Nagy Ferenc József (Kaposvár, 1886 – Kaposvár, 1918)

⁵ Hogyan cserkésznek a kaposvári cserkészek? *Somogyi Újság*, 1914. április 12. 8.; Gálos Ferenc (szerk.): *A Kaposvári Államilag Segélyezett Községi Polgári Fiúiskola értesítője az 1913–1914. iskolai évről XI*. Kaposvár: 1914. 28–31.

⁶ Pongrácz Károly (szerk.): *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium értesítője az 1913–1914. isk. évről*. Kaposvár, 1914. 96.

⁷ Bogár Endre: A kaposvári gimnazisták cserkészcsapata. *Somogyvármegye*, 1913. június 28. 4–5.

⁸ Cserkész-fogadalom. *Somogyi Hírlap*, 1913. július 29. 4.

⁹ Cserkészek Kaposváron. A polgári iskola cserkészcsapata. *Somogyi Hírlap*, 1913. június 22. 3–4.

sikerült kideríteni. A többi 22 közül 14 római katolikus, 3 református, 3 izraelita (az ismert vallásúak 13,6%) és egy evangélikus volt.¹⁰ (Utóbbi százalék itt is a vonatkozó évtizedek fiúpolgári iskola zsidó tanulóinak arányszámaiba esett.) Ennek a csapatnak a segédőrsvezetője volt a későbbi író, Fekete István, aki a *Ballagó idő* című önéletrajzi kötetében megörökítette cserkészélményeit. Zsidó csapattársairól nem tett benne említést (és sok mindenki másról sem). A római katolikus Fekete csak a református barátjával, Göllér Mózzsal (a könyvben Mózsi) folytatott vitája során érinti a cserkészlet akkor még vallási semlegességét.

„Sajnálom, hogy Mózsi nem akart cserkész lenni, pedig neki igazán nem kerülne megerőltetésébe a felszerelés kifizetése.

– Persze hogy nem – mondta –, de ez megint valami pápista kitalálás...

– Marha vagy?! – kérdeztem ingerülten. – Baden-Powell nem katolikus, és nem találsz a világon cserkészt, akit érdekelne a másik vallása.

– És Sík Sándor nem katolikus pap?

– Na és? A Zászlóknak a főszerkesztője, pap és tanár... A parancsnokunk református... de hát ki törődik ezzel?”¹¹

Mindkét oktatási intézmény cserkészete a „Nagy Háború” során megszűnt. Első számú vezetőiket katonai szolgálatra hívták be. A főgimnázium cserkészszervezője a szerb harctéren halt hősi halált,¹² a polgáristáké a spanyolnáthának nevezett influenzában hunyt el.

Fragmentumok az 1920-as évekből

1920-tól sorra alakultak cserkészcsapatok a városban, eleinte iskolák kebelében (többségükben zsidó fiúkkal a soraikban).

Az 1927-ig szimbiozisban működő 84. és 151. sz. csapatok 1924-ben mind számban, mind tudásban ígéretesen fejlődtek. A cserkészek nagyobb része ekkorra letette a II. osztályú próbát. Az anatómiát és az elsősegélynyújtást egy zsidó orvos, dr. Gottlieb Dezső oktatta vasárnaponként, meglehetősen eredményességgel. A fiúk a városkörnyéki kirándulásaikra is „teljes díszben” (egyenruhában, zászlókkal, trombitákkal stb.) vonultak ki, amit számos fotó is igazol a 151-esek csapatnaplójában. Az első állótáborukat a legnagyobb egyetértésben bonyolították le, mintegy

¹⁰ Hogyan cserkésznek a kaposvári cserkészek? *Somogyi Hírlap*, 1914. április 12. 8.; Gálos, 1914. 28–31.

¹¹ Fekete István: *Ballagó idő. Életrajzi regény*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1974. 442. A regénybeli állítás ellenére Göllér Mózes csapattársa volt Fekete Istvánnak.

¹² Varvasovszki János (Máramarosziget, 1877 – Zabrez, 1915) magyar és latin nyelv- és irodalomtanár végzettségű volt. A források szinte kivétel nélkül – hibásan – Varvasovszky névvel említik.

háromtucat fiú két hétig sátorozott Balatonlellén. A táborban igen sok látogató fordult meg, és a legjobb benyomásokkal távozott.¹³

A vizsgált korszakban természetes volt, hogy a cserkészeknek szervezett programokat nem iskolaidőben, hanem vásár- és ünnepnapokon tartották. 1925 pünkösdjének két napjára szervezték Pécssett a néhány évvel korábban egyesített VI. és VII. Cserkészkerület „olimpiaszát”. A kerületbe tartozó Baranya, Bács-Bodrog, Somogy és Tolna vármegyei „olimpikonok” kilenc különféle számban mérhették össze tudásukat. A somogyi delegáció huszonhat főt tett ki: egyformán tizenhárom diák képviselte a kaposvári 84. sz. Berzsényi és a 151. sz. Turul csapatot. A felkészítést Szél Ferenc cserkészparancsnok és Márkus József csapattiszt végezte.¹⁴ Előbbi 1921-ig bizonyosan, utóbbi haláláig zsidó volt.

A kaposvári cserkészetéről szóló írás nem lehet teljes dr. Szél Ferenc legalább rövid biográfiája nélkül. A 151-esek későbbi parancsnoka 1903-ban kaposvári zsidó családban született. 1921-ben a kaposvári fiúgimnáziumban érettségizett még Schön Ferenc néven. Ebben az évben apjával (dr. Schön Manó ügyvéddel együtt) magyarosította nevét,¹⁵ és eztán tért át a református vallásra. Jogi tanulmányokat folytatott a Pécsi Erzsébet Tudományegyetemen, és 1929-ben nyerte el a doktori címet. Fáradhatatlan cserkészvezetői munkáját egyetemi tanulmányai, majd utána ügyvédi tevékenysége mellett végezte. Jogi diplomája megszerzése kapcsán a méltatásában „a világháború utáni kaposvári cserkészlet úttörői” közt említették, és már ekkor „sikerekben, dicsőségekben fényes cserkészevek” sorakoztak a háta mögött.¹⁶ Dr. Szélt nagyon kedvelték a cserkészek, és ezt nem is rejtették véka alá, sokszor és sokféleképpen méltatták érdemeit. Talán az egyik legtalálóbbat 1932-ben, egy táborozás kapcsán fogalmazták meg róla. „A tábor nemcsak játék, nyaralás és szórakozás, hanem munka, nagyon is komoly munka, éppen ezért szükséges, hogy tervszerűen, hogy úgy mondjuk rentábilisan hajtassék végre, s ehhez bizony pallér kell, jó keménykezű pallér, aki nemcsak parancsolni tud, hanem példát mutatni, ugyanazt a munkát jól vagy jobban is el tudja végezni, mint a munkás! Ez a jó pallér dr. Szél Ferenc parancsnok! A 'Frici' bácsi, az ő utasításai és tervei alapján élvezet dolgozni. Ezt a tényt regisztrálja az a körülmény is, hogy az idén két másik csapat is csatlakozott a 151. Turulhoz, a '672-es Bem' 18 fővel és a '657-es Tisza' csapat 18 fővel.”¹⁷ Adatok, névsorok híján nehéz lenne meghatározni, hogy az eredetileg izraelita dr. Szél „zsidóbarátsága” a 151-es csapatnál létszámban mit

¹³ 1921–1927. évi csapatnapló. II. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára X. 218. Kaposvári 151. sz. Turul Cserkészcsapat iratai,

¹⁴ A kaposvári cserkészek a pécsi Olimpiászon. *Új-Somogy*, 1925. március 5. 2.

¹⁵ *Kaposvári születési anyakönyvek. 1903/136. sz. alatti 1921/23. sz. utólagos bejegyzés.* MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak levéltári gyűjteménye.

¹⁶ A jogtudományok doktorává avatták Szél Ferenc cserkészparancsnokot. *Somogyi Cserkész*, 1929. június 16. 2. (*Somogyi Újság*, 1929. június 16.)

¹⁷ 1930–1932. évi csapatnapló. 1932. 10–11. MNL SML X. 218.

jelentett 1921–1948 között. Nem került elő forrás arról, hogy cserkészvezetőként bármikor is zsidósága, illetve kitérése miatt támadták volna. Budapesten hunyt el 1982-ben.

A cserkészvezetőknek sokszor embert próbáló feladatokat kellett teljesíteniük. Erre példaként szolgál Stephaich Pál (nem melleleg Somogy vármegye 1927–1945 közti alispánja) és Szél Ferenc egy 1927. júliusi napja. Ellenőrző körútjuk során Kaposvárról reggel indulva személyautóval járták végig a Balaton déli partján táborozó cserkészcsapatokat. Tizenhat cserkész- és két leventecsapatot szemléltek egyetlen nap alatt, sőt, Stephaichék több nyaraló előkelőségénél is tiszteletüket tették! Az utóbbiak kivételével a táborokban protokolláris jelentéseket kellett meghallgatniuk, és mindenhol megkínálták őket étellel-itallal. A 927. sz. Dániel Cserkészcsapat Fonyódon ütött tanyát félszáz fővel. Herskovics cserkésztsízt vezetésével mintaszerű tábor rendeztek be. Az ellenőrzők a fővárosi zsidó csapat sátorvárosát szintén szemügyre vették, és megállapíthatták, hogy szép munka folyik a csapatban. Stephaichék éjjel egy órára értek vissza Kaposvárra.¹⁸

A kaposvári 672. sz. Bem Cserkészcsapat létrejöttéről

A somogyi vármegyeszékhelyen izraelita, felekezeti jellegű csapat – mint a bevezetőben is említettük – 1926-ban jött létre.¹⁹ Erről a vonatkozó, Somogyban fellelhető forrásokban a szerteágazó kutatás ellenére nem került elő dokumentum. Lehetséges, de a feltárt fondokból és lapokból nem igazolható, hogy egyik-másik csapatnál nem szívesen látták a zsidó tagokat. Az 1929-es létszámadatokból (lásd alább) az feltételezhető, hogy az iskolai szervezésű csapatokba jó részük már csak életkoruk miatt sem férhetett be. Az előírt „hivatali-jogi” háttérrel biztosító, a Kaposvári Izraelita Hitközség vezetése által felállított szervezőtestület részéről sem a más helyről való kiszorításukat jelölték meg a csapat létrehozásának indokául, hanem szándékuk szerint vallásos zsidókat akartak adni a felekezetnek. Az 1920-as és 1930-as években a vallásosságtól való elfordulás (vagy áttérés) a kaposvári zsidóságnál is egyre fokozottabban jelentkezett. Ezért „a vezetőségnek egyik legfontosabb gondját képezi a fiúk vallásérkölcsi nevelése”.²⁰

A csapat szervezőjének vagy szervezőinek neve egyelőre nem került elő. A parancsnok 1929-es évi jelentésének végkicsengése a kor legfőbb nemzeti törekvésének hangsúlyozása volt: „Céljaink egysége egy eszmei magaslat felé tekint: integer Magyarország”. Ehhez pedig meglátása szerint alapvetően a következő

¹⁸ Szél Ferenc: Stephaich Pál intézőbizottsági elnök szemléje a Balaton somogyi oldalán táborozó cserkészeknél. *Somogyi Újság*, 1927. július 27. 1–2.

¹⁹ Szegedi és tsai. 151.; *Évi jelentés az 1929. évről*. GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

²⁰ *Évi jelentés az 1929. évről*. GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

szükségeltetett: „kitűnő magyar katonákat, hithű és buzgó zsidókat nevelni”. A szervezőtestület, illetve a csapat pedig ennek érdekében szívesen hozott áldozatokat. Belső indíttatásból és/vagy az elfogadtatás érdekében a kaposvári zsidó cserkészcsapatot magyar katonai előképzőnek tüntették fel.²¹

A csapatalakítás közvetlen oka a Magyar Cserkészszövetség 1928. szeptember 12-én a belügyminiszter által jóváhagyott, de előtte évekig érlelt (így valószínűleg már korábban közismert) új alapszabálya lehetett. Ez irányadó elvnek jelölte, hogy a cserkészlet elsősorban jellemnevelő, így a csapatok vezetőinek és tagjainak azonos vallásúnak kell lennie (7. § 10. pont).²² Még az országos intézőbizottság 1921. augusztus 22-i ülésén döntöttek egy zsidó numerus claususról. Ekkor itt is öt százalékban maximálták a zsidók létszámát más felekezetű/fenntartású csapatokban, de zsidó csapatok is működhetek. Ez annak fényében pozitív eredménynek is mondható, hogy a szövetségen belül ezekben az években erőteljes antiszemita befolyás érvényesült, amely teljesen megtiltotta volna zsidók felvételét a mozgalmába. Az 1926-os Nemzeti Nagytáborban a hatezer fő közül mindössze huszonhat zsidó volt,²³ ez pedig csak a megtűrtségre és nem a teljes elfogadásra enged következtetni.

A 672. sz. Bem Cserkészcsapat elnevezésének pontos ideje egyelőre nem ismeretes. Kaposvárott ekkortájt nem létezett intézmény, egyesület stb., amelyet a magyar függetlenségi háborúban is részt vett lengyel katonatiszt emlékezetére neveztek volna el. Közterületi névvel 1933-ban tisztelték meg Bem Józsefet a városban.²⁴ Feltételezzük, hogy a névválasztást alapvetően az 1926-ban hazánkban is feléledt Bem-kultusz inspirálta, ugyanis szülővárosa, Tarnów ekkortól igyekezett a neves katonai vezetőnek Aleppóban nyugvó földi maradványait hazavitetni. Egyébként Bem József Budapesten ugyanebben az évben kapott emléktáblát.²⁵ Ha zsidó, ráadásul kaposvári származású jeles személy nevét akarták volna felvenni, akkor például Kónyi Manót választhatták volna, akinek szülőházán 1924 júniusában helyeztek el emléktáblát a városközpontban. (Kónyi Deák Ferenc „íródeákja”, illetve az Országgyűlés gyorsíróirodájának főnöke volt.)²⁶

A kiterjedt kutatás során sem került elő a kaposvári zsidó cserkészcsapat 1926-os megalakulását regisztráló, említő dokumentum sem a somogyi levéltárban, sem

²¹ Uo.

²² *A Magyar Cserkészszövetség alapszabályai*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1928. 8.

²³ Gergely Ferenc: *A magyar cserkészlet története 1912–1948*. Budapest: Göncöl Kiadó, 1989. 81–83.

²⁴ Récsi Balázs: „...mert nem a térben, hanem az időben léteztek...” *Kaposvár utcáinak, tereinek (n)évtörténete*. (Somogyi Almanach, 55.) Kaposvár: Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2016. 50.

²⁵ A lengyelek hazaszállítják Bem apó holttestét. *Dunántúl*, 1926. április 24. 1.; Hírek néhány sorban. *Dunántúl*, 1926. április 25. 4.

²⁶ Leleplezték Deák Ferenc íródeákjának emléktábláját. Kónyi Manó-ünnep Kaposváron. *Új-Somogy*, 1924. június 3. 2.

a Magyar Zsidó Levéltárban őrzött kaposvári fondban, illetve a másodlagos forrásokban. Mielőtt valaki utóbbiakat zsidóellenes elhallgatásnak vélné, jelezzük, hogy az *Egyenlőség* hasábjain sem találtunk a kaposvári zsidó cserkészcsapat létrejöttéről vagy kezdeti működéséről információt. Az utóbbi lapból az első hír 1931-ből került elő a 672. sz. Bem Cserkészcsapatról.²⁷ A csapatnak a Magyar Cserkészszövetség Gödöllőre került irataiból sem tártak még fel 1929 előtti dokumentumot.²⁸

A zsidó csapat létezését egy 1927. júniusi kaposvári cserkészvezetői összejövetelről szóló forrásból is feltételezhetjük. A később „ideiglenes vezetőként” említett dr. Waldmann Lajos (Temesvár, 1878 – Kaposvár, 1943) részt vett ezen a rendezvényen (bár „jogosultságát” a forrás nem említette),²⁹ tehát a többi csapat irányítói még a Magyar Cserkészszövetség hivatalos leigazolása előtt elfogadták/befogadták a zsidó lilimosokat, illetve vezetőjüket.

A Kaposvári Népgondozó Kirendeltség a hősök napja (1924-től május utolsó vasárnapja) apropóján 1927-ben is megszervezte az ezernél is több világháborús sír nagy részének gondozását. (A magas szám az itteni katonai és polgári kórházakban elhunytak eredménye. Kevés kivétellel nem somogyiak voltak az áldozatok: jelentős részben olaszok, oroszok, szerbek stb. – azaz az ellenséghez tartozók.) A város iskolái, egyesületei mellett cserkészek is felajánlották munkájukat. Csapatonként 100–200 sír díszítését, gondozását vállalták a Déli temetőben. Ennek kapcsán került elő az egyik első információ (a sem számmal, sem névvel nem említett) kaposvári izraelita cserkészcsapatról, mivel ők is közreműködtek a munkálatokban.³⁰ Ám ezt követően sem sorjáznak a róluk szóló dokumentumok.

Valószínűleg nem véletlenül 1928 tavaszán jelent meg Futó Dezső kaposvári római katolikus káplán írása a *Somogyi Újság* című napilapban, amelyben az „igazi magyar cserkész” vallását hangsúlyozta. Csak a Krisztushívőket nevezte valódi magyar cserkésznek, ezzel szóban kirekesztve a zsidó lilimosokat, köztük a kaposváriakat.³¹ A városban köztudottnak és elfogadottnak számított, hogy zsidó cserkészek is vannak a helybeli csapatokban: a 151. sz. Turulban, a 37. sz. Berzsenyiben és a 653. sz. Somssichban bizonyosan. Nincs nyoma a feltárt nagyszámú korabeli kaposvári, illetve a többi Somogy vármegyei forrásban, hogy vallási alapú konfliktusok lettek volna a cserkészeknél. Még a zsidóbarátsággal egyáltalán nem „vádolható” Magyar Nemzeti Szövetség Somogy megyei Köre irataiban sincs utalás arra, hogy kifogásolták volna az 1927-ben égiszük alá került 151-esek nem

²⁷ Zsidó élet a vidéken. *Egyenlőség*, 1931. június 13. 17.

²⁸ A Magyar Cserkészszövetségnek a Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központban őrzött, zsidó cserkészcsapatokra vonatkozó iratait Vörös Kata kutatta át. A jelen írásban ebből származó források digitális másolatát ő bocsátotta rendelkezésünkre, amit ezúton is külön köszönünk!

²⁹ (–pl): Cserkézpünkösd Kaposváron. *Dunántúl*, 1927. június 12. 3–4.

³⁰ Kik vállalnak hősi sírokat gondozásra. *Új-Somogy*, 1927. május 11. 3.

³¹ A magyar cserkész csak Krisztus cserkésze lehet. *Somogyi Újság*, 1928. május 1. 1.

kevés számú zsidó cserkészét, ezért joggal feltételezhető, hogy a 672. sz. Bem Cserkészcsapat létrejötte, illetve küszöbön álló hivatalos leigazolása³² készítette a nem éppen keresztényi és cserkészies megnyilatkozásra a káplánt, illetve az újságot.³³ A vallási alapú elvi kizárás a magyar cserkészek közösségéből nem keltett a somogyi dokumentumokban tetten érhető reakciókat: legalábbis sem támogatók, sem visszautasítók megnyilatkozásai nem kerültek elő.

A Magyar Cserkészszövetség Intézőbizottsága 1928 júniusában jegyezte be soraiba a kaposvári 672. sz. Bem Cserkészcsapatot. Szervezőbizottsága a Kaposvári Izraelita Hitközség volt, a tagságot zsidó cserkészek alkották. A vármegyei cserkész intézőbizottság az új szerveződés nyilvános köszöntésekor a velük való együttműködést emelte ki a közös célért: Nagy-Magyarország feltámadásáért.³⁴

A 672-esek szervezőtestülete első ismert, 1929-es összetételében tekintélyes és jómódú személyekből állt. Elnöke a jeles szónok, dr. Herzog Manó (Pest, 1862 – Kaposvár, 1941), ekkor már mintegy négy évtizede helybeli kerületi főrabbi. Tagjai: dr. Oszman Aurél (Kaposvár, 1879 – Kaposvár, 1957) ügyvéd, Vidor Ferenc járásbíró, majd ügyvéd, bérháztulajdonos, Solt Adolf, volt iparfőfelügyelő, ny. miniszteri tanácsos, dr. Kovács Soma polgármester-helyettes.

Dr. Waldmann Lajos ügyvéd eleinte „ideiglenes vezetőként”, majd parancsnokként állt a csapat élén. Levelezési címük megegyezett vezetőjükével: Széchenyi tér 10., más néven Vidor-palota, a tulajdonosáról, Vidor Ferencről elnevezve, aki szintén szervezőtestületi tag volt.³⁵ (Az épület ma is áll, azonban az 1980-as években a tér megszűnése miatt a Berzsenyi utcába sorolták.³⁶) A testület tagsága természetesen időnként változott, de valószínűleg mindig jelentős gazdasági, hivatali és/vagy szimbolikus hatalommal rendelkező személyek kerültek be. Például 1935-ben a neves építész, Horvát Andor és a helyi közélet egyik motorja, dr. Goitein Gábor (Kaposvár, 1885 – Kaposvár, 1963) ügyvéd, lapszerkesztő.³⁷

A csapat történetének felívelő szakasza

A 672-esek megalakulásuk után gőzerővel vetették bele magukat a cserkészlet „szamárlétrájának” végigjárásába. Ehhez jelentős segítséget jelentett a bérleményként

³² Új csapatigazolás. *Somogyi Cserkész*, 1928. július 1. 4.; A Somogyi Cserkész szeretettel köszönti az új megyei csapatot, a 672-eseket. Uo.; Új cserkészcsapat Kaposváron. *Új-Somogy*, 1928. június 29. 4.

³³ A magyar cserkész csak Krisztus cserkésze lehet. *Somogyi Újság*, 1928. május 1. 1.

³⁴ Új csapatigazolás. *Somogyi Cserkész*, 1928. július 1. 4.; A Somogyi Cserkész szeretettel köszönti az új megyei csapatot, a 672-eseket. Uo.; Új cserkészcsapat Kaposváron. *Új-Somogy*, 1928. június 29. 4.

³⁵ *Évi jelentés az 1929. évről*. GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

³⁶ Récsei, 2016. 183–184.

³⁷ *Évi jelentés az 1935. évről*. GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

használt cserkészotthon a Fő utcában. 1928 kora őszen már lelkesen készültek a II. osztályú vizsgákra.³⁸ A kezdetektől következetesen folytatott képzés, illetve cserkészmunka évek során növekvő eredményességét 1929 végén is kiemelték.³⁹

A lilimosok vezetőiket számos módon tisztelték meg különféle alkalmakkor. Az viszont nem számított gyakorinak, amit a 672-esek adtak parancsnokuknak 1928 szeptemberében. Dr. Waldmann születésnapján egy aranyból készült cserkészjelvénnel lepték meg.⁴⁰

A bemesek természetesen tisztjeik képzésére is figyelmet fordítottak, amit a szövetség meg is követelt. 1928 végén néhányadmagával Márkus József 672-es cserkésztestet is leigazolták.⁴¹ Dr. Waldmann a VI–VII. kerület évi rendes közgyűlése után (több mint tucatnyi társával együtt) tette le a tiszti vizsgát 1929 februárjában.⁴²

A kaposvári, illetve a többi somogyi csapat egyből befogadta a 672-eseket. A 151-es Turul fiataljai 1929. május elején a Cser városrészben található lőtérre kirándultak, ahol géppuskagyakorlatot tartottak nekik, majd hadijátékot rendeztek. Csatlakoztak hozzájuk a 672-esek is, akikkel „a lehető legjobb hangulatban folyt le a kirándulás”.⁴³

Az 1929. évi Somogy vármegyei cserkésznapra jelentkezett kilenc csapat közt már ott láthatták a kaposvári 672. sz. Bem Cserkészcsapatot. Igaz, a legkevesebb létszámmal (18 fővel), de már teljes jogú tagként mutathatták meg magukat a barcsi találkozóon. (A legtöbben a 653-asok jelentkeztek, hatvan fővel.)⁴⁴

Az integrálódást jelzi az 1929. évi nyári táborozási paletta is. Egy előzetes ki-mutatáson a tizenhat somogyi csapat közül kilenc a vármegyei nagytábor résztvevőjeként szerepelt, közte a Bem.⁴⁵ A kilenc kaposvári csapatból 1929 nyarán három választotta a közös vármegyei balatoni tábor, amelyen egyébként nyolc csapat vett részt. A 37. sz. Berzsényi, a 150. sz. Somogy és a 672. sz. Bem Cserkészcsapat döntött az együttes táborozás mellett. A tábor erősítette a résztvevőkben a cserkésztestvériséget, tehát e szempontból elérte célját. Viszont a szervezők nagyobb létszámban gondolkodtak, de végül is csak nyolcvan voltak. Az önellátó, öntevékeny, változatos életvitel minden érintett tetszését elnyerte, számos kirándulást

³⁸ A Bem csapat, a Fő utcai új otthonában szorgalmasan készül a II. o. vizsgára. *Somogyi Cserkész*, 1928. szeptember 30. 4.

³⁹ *Évi jelentés az 1929. évről*. GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

⁴⁰ A Bem csapat..., 1928. 4.

⁴¹ Újabb tisztiigazolások a vármegyében. *Somogyi Cserkész*, 1929. január 1. 1–2.

⁴² Dr. Igaz Béla prelátus-kanonok elnöklésével igen élőlélő miliőben folyt le a cserkészek kerületi közgyűlése. *Somogyi Újság*, 1929. február 26. 1.; A somogyi cserkészekről akarnak lelkesedést és ügybuzgalmat tanulni a baranyai és tolnai fiúk. *Új-Somogy*, 1929. február 26. 1.

⁴³ *1928–1929. évi csapatnapló. 1929. május 5-i bejegyzés*. MNL SML X. 218.

⁴⁴ Barcs örömmel és lelkesedéssel várja a megyei cserkészeket. *Somogyi Cserkész*, 1929. május 26. 1–2.

⁴⁵ Hol táboroznak csapataink? *Somogyi Cserkész*, 1929. június 23. 3.

tettek.⁴⁶ Az augusztus 8–28. közti táborozás 15 pengőbe került személyenként, ami teljes ellátással, kirándulásokkal meglehetősen mérsékelt árnak mondható. A kóser étkezési szokások betartásáról nem kerültek elő még dokumentumok, mindenesetre minden csapat konyhafelszerelést, sátrakat is tartozott magával vinni. A vármegyei szövetség egy harminczemélyes, vasvázás sátrat biztosított.⁴⁷ A vármegyei intézőbizottság által rendezett fonyódi táborból „a fiúk lelkileg megerősödvé, testben épen értek vissza sok kedves emlékekkel gazdagon”. Dr. Waldmann jelentésében fontosnak tartotta kiemelni, hogy a 37-esek testületileg befogadták őket. A 672-esek egyébként egy tízszemélyes sátorral rendelkeztek. A cserkészek átlagos egyéni felszerelése saját bevallásuk szerint 99%-ban megfelelő volt.⁴⁸

A szervezőtestület és csapatának tagsága között jelentős társadalmi és anyagi különbség állt fenn. „A csapat pénzügyi viszonyai gyengék. A fiúk – egészen szegény sorsúak – nemigen bírják a megterhelést. Jövedelmeink főként a csapaton kívül állóknak önkéntesen vállalt hozzájárulásából és a zsidó nagyünnepeken szokásos templomi adakozások során nekünk juttatott adományokból alakul. Sem gyűjtést, sem egyéb pénzszerzési propagandát a parancsnok nem tűr, ezzel is emelve a cserkészek iránti bizalmat és érdeklődést. Ám ezek a pénzbeli segélyek korántsem elegendők ahhoz, hogy a parancsnok és tisztjei eszméinek megfelelő ütemes munka legyen végezhető. Hisszük, hogy ebben a tekintetben a javulás fog beállni.”⁴⁹

A tagság 22%-a kereskedő, 49%-a iparos és 29%-a tisztviselő volt 1929-ben.⁵⁰ A következő évben 30% kereskedő, 60% iparos, 10% egyéb tagról számolhattak be.⁵¹ Tehát a helybeli zsidó elemi iskola, a fiúpolgári és a középiskolák zsidó diákjai nem ebben a csapatban cserkészkedtek 1929–1930-ban, de a források szerint a későbbi években sem. Ennek oka számos lehet: például az oktatási intézmények a zsidó elemi kivételével „univerzálisak” voltak, így izraelita diákok azok csapataiban is lehettek tagok. A korosztályi-intézményi azonosság igénye erősebb volt a felekezeti hovatarozásnál.

A zsinagógai vallásgyakorlást a munkarend is befolyásolta. A csapat cserkészei szombatonként jórészt dolgoztak. A szervezőtestület 1929-ben megkereste a munkaadókat, hogy a fiúk, fiatalemberek a szombat délutáni istentiszteleteken részt

⁴⁶ Százhusz somogyi cserkész indul augusztusban táborba. *Somogyi Újság*, 1929. július 25. 3.; Száztíz cserkészfiú jelentkezett a központi megyei táborba. *Somogyi Cserkész*, 1929. július 28. (*Somogyi Újság*, 1929. július 28. 7.) A számadatok eltérése sajtóhibából vagy időközbeni változásból adódhatnak, de ezek még mindig csak előzetes létszámok. L. Szemelvények a főtítkári jelentésből. Cserkészzet. *Somogyi Újság*, 1930. február 14. 5.

⁴⁷ Fontos tudnivalók a megyei táborról. *Somogyi Cserkész*, 1929. június 23. 3.

⁴⁸ *Évi jelentés az 1929. évről*. GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ *Évi jelentés az 1930. évről*. GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat. Uo.

tudjanak venni.⁵² A hitközség vezetői a kebelében működő csapattól elvárták, hogy a normaünnepeken a tagok a templomban ügyeleti szolgálatot adjanak, és teljes létszámmal részt kellett (volna?) venniük az istentiszteleteken. A vezetők meg voltak győződve róla, hogy „ez a legjobb módja megakadályozni a mostanában olyan divatos – és sokszor gyanús – hitehagyottságot”.⁵³

A Kaposvári Izraelita Hitközség nem csak szervezőtestületként, formálisan állt cserkészcsapata mögött, anyagiakkal is támogatta működését. Például 1929-től évi háromszáz pengőt juttatott számára lakbérköltésre.⁵⁴ A csapat megalakulását követően rövidesen már számos felszereléssel bírt, 1929-ben rádiójuk is volt. A sportszereknél a 2 db sítalp és a 11 kerékpár jelentős értéket képviselt. A kétszáz kötetre rúgó könyvtári állomány összetétele nem ismert. Leltár szerint 15 rend cserkészruházattal rendelkeztek.⁵⁵ Utóbbi a teljes taglétszám 37,5%-nak biztosít(hat)ott megfelelő ruházatot (talán a többi rendelkezett sajátjával). A felszerelés gyarapodása, változása jelzi a tevékenységi kör bővülését is. 1930-ban már 12 kerékpár, 4 futball-labda és 8 szánkó is rendelkezésükre állt.⁵⁶

A kaposvári csapatok létszámáról 1929 végéről került elő az első átfogó statisztika. Ekkor kilenc csapatban 626 cserkészt tartottak számon. Legtöbben, százötvenegyen a 151-eseknél voltak, ők majdnem a város liliomosainak negyedét (24,2%) tették ki. Legkevesebben a 672. sz. Bem Cserkészcsapatban működtek, negyvenen (6,4%). Átlagosan, kerekítve hetvenen tartoztak egy csapatba. A 47 tisztből 3 (6,4%) szolgált a Bem-csapatnál. A város 298 leventeköteles (azaz 12–21 éves közti) cserkésze közé 37 (12,4%), azaz a teljes zsidó csapatbeli „legénység” beletartozott. Négy alakulat (a 37., 150., 653. és a 662.) iskolai szervezésű volt, tehát elvileg vallás által nem meghatározott tagságú. Utóbbi szempontból ide sorolható a 151. is, de 1927 előtt még ők is iskolai csapatként működtek. A 246-os elvileg szintén vallásilag semlegesként ismeretes. A 280. és a 657. felekezeti szervezésű volt, római katolikus, illetve református.⁵⁷

⁵² *Évi jelentés az 1929. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat. Eredménye nem ismert.

⁵³ Uo.

⁵⁴ *Előljárósi ülés 1929. november 17.* Magyar Zsidó Levéltár. XV. Kaposvári Izraelita Hitközség iratai.

⁵⁵ *Csapatleltár 1929. december 31.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

⁵⁶ *Leltár 1931. január 1.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

⁵⁷ Hatszázhuszonhat cserkész van Kaposváron. *Somogyi Cserkész*, 1929. december 8. (*Somogyi Újság*, 1929. december 8. 9–10.)

1929 végi adatok a kaposvári cserkészcsoportokról⁵⁸

Cserkészcsoport neve	Vezető (fő)	Cserkész (fő)	Levente-köteles cserkész (fő)	A csapat összlétszáma (fő)	Arányuk az összeshez (%)
37. sz. Berzsényi	8	52	43	103	16,5
150. sz. Somogy	3	52	-	55	8,8
151. sz. Turul	12	33	106	151	24,2
246. sz. Bocskai	4	1	41	46	7,3
280. sz. Szent Imre	7	8	46	61	9,7
653. sz. Somssich	4	68	-	72	11,5
657. sz. Gróf Tisza István	5	27	25	57	9,1
662. sz. Kissólyom	1	40	-	41	6,5
672. sz. Bem	3	-	37	40	6,4
Összesen:	47	281	298	626	100,0

Ezeket a statikus adatokat árnyalja a Bem-csapat éves beszámolója: év elején 46 taggal rendelkeztek, és év közben 13 fő elhagyta a csapatot. Nem ismert, hogy utóbbiak közül hányan igazoltak át más csapathoz, de erre lehetőségük volt.⁵⁹

A Bem-cserkészek számos módon vívhatták ki a társ csapatok és a nagyközönség elismerését. Például asztaliteniszben helyi szinten kifejezetten eredményesnek számítottak. 1930. január 4–6. között tartották a „minden évben rendszeresített”, a *Somogyi Cserkész* című lap (a *Somogyi Újság* melléklete) által kiírt kaposvári cserkész asztalitenisz-bajnokságot. A nagy érdeklődés mellett megrendezett sporteseményen csapatban a Szilárd, Nattán, Steiner alkotta Bem-csapat lett az első, és Szilárd egyéniben is győzött, míg Nattán az ötödik helyet szerezte meg. A csapat már nem először végzett az első helyen ezen az évente ismétlődő versenyen.⁶⁰ Nem mintha bármit is levonna cserkészletük értékéből, de a 672-esek a vízi sportokban nemigen jeleskedtek. Egy 1932 nyarán rendezett kaposvári versenyen mind úszásban, mind vízilabdában utolsók lettek a négy csapat versengésében, illetve az egyéni számokban.⁶¹ Viszont a zsidó csapat tagjai kiválóan szerepeltek a cserkészek 1936-os vármegyei céllövő bajnokságán. A tiszteknél a Bem-csapat szerezte meg

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ *Évi jelentés az 1929. évről*. GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsoport.

⁶⁰ Nagy sikerrel zajlott le a Somogyi Cserkész asztalitenisz bajnoksága. *Somogyi Cserkész*, 1930. január 12. 1.

⁶¹ Cserkész úszóverseny. *Somogyi Újság*, 1932. július 1. 4.

az első helyet, az öregcserkészeknél csapatban a második helyet érték el, a tisztek egyéni versenyében pedig a 672-esek közül Sugár Ferenc második lett.⁶²

A kaposvári 672-esek nyilvános működéséről viszonylag kevés forrás áll rendelkezésünkre. A többi csapathoz hasonlóan számos alkalommal tartottak műkedvelő előadást. Ezekre saját otthonukban tudtak próbálni (mint például 1929 tavaszán).⁶³ A csapat 1930. márciusi műsoros estjét a Korona Szállóban tartotta (ez a város egyik legelölkelőbb étterme, illetve előadótere volt). A szokásos vidám jelenet mellett a legtöbb cserkészestől az irredenta jellegű műsorszámok hiánya különböztette meg ezt az összeövetelt. Szavalatok, énekek, zeneszámok, kabaréjelenetek, majd végezetül táncmulatság zárta az estet.⁶⁴ A Kaposvári Izraelita Hitközség tanácstermében rendezett 1935. decemberi ingyenes műsoros estjükre az összes kaposvári cserkészt és cserkészbarátot meghívták.⁶⁵ A következő évi őszi műsoros táncestélyük célja nem mellesleg a szegény sorsú cserkészek segélyezése volt. A nyilvános rendezvényt a 672-esek is reprezentatív világi helyen, ez esetben a Turul Szálló termeiben tartották.⁶⁶

Mint említettük, a kaposvári zsidók cserkészcsapatának a 37. sz. Berzsényi és a 151. sz. Turul Cserkészcsapattal volt a többenél szorosabb kapcsolata. Például 1930 májusában a három alakulat együtt ment éjjeli gyakorlatra a várossal északra határos Kaposfüredre. A kétnapos kirándulás, illetve gyakorlat alapos előkészítő munkát igényelt. A fürediek nagyvonalúan látták vendégül a kaposvári fiúkat, fiatalembereket. A hozzáállásukat az is serkentette, hogy a sajtóban előzetesen név szerint felsorolták a szállásadókat a férőhely számával együtt. A zsidók külön étkezési szokásairól nem szól a forrás.⁶⁷ A három csapat 1930-ban együtt látogatott el a Kaposvártól mintegy tíz km-re délre fekvő Simonfára.⁶⁸ A május végi „falujárásuk” alkalmával a község határában a kántortanító vezetésével a leventecsapat fáklyákkal fogadta a cserkészeket. Ottlétükkor a hősök ünnepén négy község leventéivel együtt részt vettek a Bem-csapat zsidó tagjai is.⁶⁹

Az 1930. évi nyári nagytáborozást június elején még úgy tervezték a bemések, hogy a központi vármegyeibe mennek, de egy hónap múlva már arról szóltak

⁶² A Somssich-cserkésznek nyerték a cserkészek somogyi megyei céllövő vándorszerlegét. *Somogyi Újság*, 1936. október 20. 2.

⁶³ A cserkész előadás... *Somogyi Újság*, 1929. március 7. 3

⁶⁴ Nagyszerűen sikerült Bem cserkészek műsoros estje. *Új-Somogy*, 1930. március 18. 6.; A 672. számú Bem cserkészcsapat műsoros délutánja. *Somogyi Újság*, 1930. március 19. 4.

⁶⁵ A Bem-cserkészek ünnepi estélye. *Somogyi Újság*, 1935. december 13. 3.

⁶⁶ Cserkészek műsoros táncestélye. *Somogyi Újság*, 1936. október 3. 3.

⁶⁷ Szombaton három csapat Kaposfüredre éjjeli gyakorlatra megy. *Somogyi Újság*, 1930. május 4. 7. Az újság dátuma téves, nem május 27-i a lapszám.

⁶⁸ Június elején Simonfán rendez ünnepélyt három cserkészcsapatunk. *Somogyi Újság*, 1930. május 18. 7.

⁶⁹ A kaposvári cserkészcsapatok diadalútja a vadregényes Zselicségben. *Somogyi Újság*, 1930. május 31. 2.

a hírek, hogy egyes őrseik más-más csapatokkal fognak együtt táborozni.⁷⁰ (Hivatalos verzió szerint a vezetőiknek nem sikerült időt szakítaniuk rá.) A közös táborozás azonban mindenképpen befogadásukat jelzi. A 672-sek a következő év nyarán a polgári fiúiskola cserkészeivel mentek táborozni a Mátrába. Takáts Gyula Ferenc tanár parancsnoksága alatt két közös hetet töltöttek el.⁷¹ A csapatok nem minden tagja vett részt ezen a nyári programon. Nekik a vasútállomáson kellett várniuk az augusztus elején hazaérkező társaikat.⁷²

A cserkészcsapatok sokszor kaptak ellenőrzést. Mind az elsődleges, mind a másodlagos forrásokból az derül ki, hogy az ezt végzők általában mindennel meg voltak elégedve. Faragó Ede országos vezetőtsízt 1930 decemberében szintén pozitívan nyilatkozott kaposvári szemléje eredményéről. A 672-eseknél Márkus József helyettes parancsnok fogadta Faragót, akinek itteni megjegyzése találgatásra adhat okot: „A katonás nevelés mellett látom a lelki nevelés jellegzetes hajtásait.”⁷³ Persze nem biztos, hogy utóbbinak bármilyen negatív jelentést kellene tulajdonítanunk.

A zászló mint közösségi szimbólum a cserkészeknél is kiemelkedő fontossággal bír. A Bem-csapat 1931. június 7-én a zsinagógában nagyszámú közönség előtt tartotta zászlóavató ünnepélyét. Az összes érdekelt cserkészszervezet jelezte részvételét, köztük a Magyar Cserkészsövetség. Az avatóbeszédet a fenntartó Kaposvári Izraelita Hitközség kiváló szónoka, dr. Herzog Manó kerületi főrabbi tartotta, majd a zászlóanya, Löwensohn Ernőné buzdító szavait hallgathatták meg, végül a csapat parancsnoka, dr. Waldmann Lajos beszéde zárta a sort. Ezt követően a cserkészek és vezetőik a tanácsterembe vonultak, ahol az újoncok dr. Császik István kerületi főtitkár előtt tették le a fogadalmat, illetve a régebbi tagok megújították fogadalmukat. Utána a korban szokásos aktus, a zászlószögek beverése történt meg, legvégül a cserkészek a zászló előtt díszfelvonulást rendeztek az udvaron.⁷⁴ Még az *Egyenlőség* is kiemelte, hogy „a keresztény társadalom köréből meglepően sokan voltak jelen”, és „számos keresztény társadalmi egyesület képviseltette magát, mely szimbóluma Kaposvár város felekezeti megértésének”.⁷⁵ A korszak helyi viszonyainak ismeretében valósnak véljük az ismeretlen tudósító utóbbi megállapítását.

Ha hihetünk a téma egyik monográfusának, úgy 1931 őszén 598 cserkészcsapat létezett Magyarországon, ebből mindössze nyolc (1,13%), köztük a somogyi

⁷⁰ Táborozási készülődések. *Somogyi Újság*, 1930. június 8. 8.; Hova mennek táborba a csapatok? *Somogyi Újság*, 1930. július 6. 5.

⁷¹ A polgári fiúiskola cserkészei a Mátrában. *Új-Somogy*, 1931. július 22. 2.

⁷² Cserkészek figyelmébe. *Somogyi Újság*, 1931. augusztus 1. 3.

⁷³ Faragó Ede országos vezetőtsízt nagyon meg volt elégedve kaposvári szemléje eredményével. *Somogyi Újság*, 1930. december 7. 6.

⁷⁴ A „Bem” cserkészek zászlót avatnak. *Somogyi Újság*, 1931. május 31. 6.; A Bem cserkészek zászlót avatnak. *Új-Somogy*, 1931. május 31. 5.; A Bem cserkészek zászlóavatója. *Somogyi Újság*, 1931. június 7. 5.; Fényes zászlóavató ünnepély. *Somogyi Újság*, 1931. június 9. 5.; Fényes keretek között avatták fel a Bem-cserkészek zászlóját. *Új-Somogy*, 1931. június 9. 1–2.

⁷⁵ Zsidó élet a vidéken. *Egyenlőség*, 1931. június 13. 17.

megyeszékhelyen működő volt zsidó felekezeti szervezésű. Állami iskolában 162, egyházi intézményben 252, egyéb intézményben 184 működött. Az egyháziak közül 139 (55,5%) katolikus, 105 protestáns (41,7%) és nyolc (2,8%) zsidó volt. 1940-ben (vagy körül) tizennégy zsidó csapatban mintegy kétezer cserkész tevékenykedett az országban, köztük a kaposváriak.⁷⁶

A 151. sz. Turul Cserkészcsapat 1932 júliusában Fonyód-Bélatelepen rendezett táborozást. Csatlakozott hozzájuk a 672-esek és a 657-esek egy része is. A táborban négy különböző vallás cserkészei voltak együtt. Elkülönülésükre csak istentisztelet idején került sor. A római katolikusok és a reformátusok, valamint az evangélikusok természetesen vasárnap mentek misére. Előbbiek az árvaháznál vettek részt a misén, utóbbiaknak dr. Sebestyén Jenő református teológiai tanár, a *Kálvinista Szemle* főszerkesztője tartott istentiszteletet a táborban (még környékbeli nyaralók is érkeztek rá). A zsidó cserkészeknek pedig Kellner Béla (Szombathely, 1908 – Kaposvár, 1996) 672-es segédtiszt (tanító a kaposvári zsidó elemiben) tartott péntek este és szombat reggel istentiszteletet.⁷⁷

Valószínűleg számos udvariasságból írt levelet váltottak egymás közt a cserkészvezetők, a feltárt somogyi forrásokban mégis ritkaságnak számítanak. A 672-esek parancsnokának egy 1932 júliusában elküldött levele kivételesen fennmaradt. Ebben köszönetét fejezte ki, hogy a kaposvári zsidó csapat cserkészei a 151-esekkel és a 657-esekkel közös táborozás során „minden megkülönböztetés nélküli” bánásmódban részesültek. Dr. Waldmann nagyon értékelte, hogy dr. Szél Ferenc, a 151-esek és egyben a tábor parancsnoka testvéri gondoskodással és odaadással viseltetett irányukban. A 672-esek tizennyolc táborozó tagja egyöntetűen elragadtatással és hálával nyilatkozott táborparancsnokukról és az egész légköréről.⁷⁸

A kaposvári cserkészek az 1933-as gödöllői jamboree somogyi költségeinek előteremtésére számos módon és alkalommal gyűjtöttek. 1932 szeptemberében például egy nagyszabású, négyszáz cserkészt felvonultató „propaganda táborozást” tartottak a Kaposvári Turul SE pályáján. A több mint háromezer néző a 672-esek dr. Waldmann által vezetett egységének is tapsolhatott.⁷⁹ (Támogatásgyűjtő rendezvény lehetett a zsidó cserkészcsapat 1935. tavaszi „díszáborozása” is, de eredményességéről nem kerültek elő adatok.⁸⁰)

A 672. sz. Bem Cserkészcsapat az 1934-es balatonfenyvesi vármegyei központi tábor teljes jogú csapatként vett részt. A kétszáz somogyi cserkész nyolcvan

⁷⁶ Gergely, 1989. 77., 313.

⁷⁷ 1930–1932. évi csapatnapló. 1932. július 10-i bejegyzés. MNL SML X. 218. Kellner 1957-től 1975-ig a megyei könyvtár igazgatója volt.

⁷⁸ Dr. Waldmann Lajos levele dr. Szél Ferenchez. Kaposvár, 1932. július 19. (A levél a kötet végére, önállóan van betéve.) MNL SML X. 218.; 1930–1932. évi csapatnapló. 1932. 11. MNL SML X. 218.

⁷⁹ (–mann.); Tábornút mellett a Turul-pályán. *Somogyi Újság*, 1932. szeptember 27. 3.

⁸⁰ A kaposvári 672. Bem cserkészcsapat díszáborozása. *Új-Somogy*, 1935. április 10. 3.

sátorban kapott helyet. A tíz angol vendégcserkész közül egyet sem hozzájuk osztottak be,⁸¹ talán nyelvtudási hiányosságok miatt,⁸² amely a tagok társadalmi helyzetéből, iskolázottságából fakadt.

A zsidókat a társadalom és gazdaság számos területéről kizorító jogszabályok még távoliak voltak 1936 őszén. Még természetesnek számított, ha alkalomadtán a város cserkésztszjtjeinek együttes gyűlését a Bem-csapat otthonában tartották.⁸³ Ekkortájt még annak is hírértéke volt (minden negatív felhangtól mentesen), ha a 672-esek táncmulatságot, műsoros estet rendeztek.⁸⁴

A 672-esek égisze alatt 1936 februárjában öregraj alakult, egy tagjuk pedig rajnaplót kezdett írni. Hely hiányában itt csak néhány említésre méltót emelünk ki belőle. Az 1936. június 21-i városkörnyéki kirándulásukat (nyilván nem tagként) egyikük lánytestvére vezette. Ezt a kis túrát még „civilben” tették meg, de a következő már cserkészruhában szándékoztak végigjárni. A kirándulások továbbra sem voltak zártkörűek. A június legvégén, 23 fővel megtartott túrán egyikük felesége és kisfia is részt vett. Ezekben az években a Magyar Cserkészszövetség illetékesei számos alkalommal adminisztratív úton is igyekeztek akadályokat gördíteni a kaposvári zsidó cserkészcsapat tevékenysége (főleg nagytáborozása) elé. Bár 1936 nyarára dr. Waldmann Lajos már jóval korábban megszerezte Siófok-Balatonszéplak egyik telektulajdonosától a táborozási hozzájárulását, a fővárosi központ húzta-halasztotta az engedély megadását. A parancsnok személyesen Budapesten járt el az ügyben, így az utolsó pillanatban megkapták az írásos beleegyezést. Július 7-től tartózkodtak a Balaton mellett. Érdemes megjegyezni, hogy a sátrakat a 657-es református és a 151-es (a Magyar Nemzeti Szövetség Kaposvári Köre szervezésében működő) felekezetiileg vegyes csapat bocsátotta rendelkezésükre.⁸⁵ Az öregraj naplóbejegyzései a többségi társadalom általi elfogadás igényét, a nagyobb közösséghez való tartozás vágyát, az ország szeretetét, és kisebb mértékben a zsidósághoz való tartozás fontosságát tükrözik vissza.

A Magyar Cserkészszövetség 1936-os alapszabálya 8. §-ának 7. pontja döntő lökést adott a hazai cserkészzet „zsidótalánítására”. Erre tizennégy zsidó csapat

⁸¹ Áll már a tábor. *Somogyi Újság*, 1934. augusztus 4. 2.

⁸² *Évi jelentés az 1929. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.; *Évi jelentés az 1930. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat. 1929-ben egy sem, 1930-ban 3 csapattag bírta az angol nyelvet.

⁸³ Egész napos hadijátékot rendeznek a kaposvári cserkészek. *Somogyi Újság*, 1936. október 15. 3.

⁸⁴ A Bem cserkészek műsoros estet rendeznek. *Új-Somogy*, 1935. december 8. 7.; Az első őszi táncestély a Turulban. *Somogyi Újság*, 1936. október 23. 3.; Fényesen sikerült a Bem-cserkészcsapat műsoros estje. *Új-Somogy*, 1936. október 27. 3.; Békevilág hangulata a Bem-estélyen. *Új-Somogy*, 1938. január 14. 5.

⁸⁵ *Rajnapló.* A 672. sz. Bem Cserkészcsapat iratai. MNL SML X. 241. A főleg Vesei Jenő öregcserkész által vezetett rajnapló 1936–1937-es bejegyzéseket tartalmaz. Róna László, a Kaposvári Izraelita Hitközség elnöke jelen tanulmány készítője kérésére adományozta a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának, amit ezúton is köszönünk!

– nagy valószínűséggel köztük a kaposvári, bár ennek egyelőre nem sikerült nyomára bukkanni – 1937 novemberében elhatározta a szorosabb együttműködést, és egy munkaközösség létrehozását.⁸⁶

Újabb kitekintés a zsidó csapaton kívüli zsidó cserkészre

1933 májusában az ország öt más cserkész tüzoltóegységével együtt a 246-osok harmincöt fős tüzoltórajaja is részt vett Gödöllőn egy gyakorlaton, illetve versenyen. Előtte vitéz Magyar Károly hónapokig vasárnaponként oktatta őket. Schippert Ferenc parancsnok, Christ László és Vidor Pál⁸⁷ (Kaposvár, 1903 – ?) tisztek vezetésével jól megállták a helyüket.⁸⁸ Nem ismert, hogy a zsidó Vidor Pál miért ebben a csapatban tevékenykedett.

A gödöllői jamboree utözöngéjeként Stephaich Pál vármegyei cserkészvezető 1933. szeptember közepén köszönőlevelet kapott a táborparancsnoktól.⁸⁹ Később a rendezvény lebonyolításában szerzett érdemeiért Horthy Miklós kormányzó a tábor parancsnokságának felterjesztésére írásban elismerését fejezte ki öt kaposvári cserkészisztnek, köztük két izraelitának: dr. Fenyő Dezső orvosnak és Vidor Pálnak. Ez a megbecsülés a helyi társadalomban is fokozta a cserkészlet, köztük a zsidó cserkészlet presztízsének növekedését. „A kitüntetésnek örül Kaposvár egész közönsége, mert a legfelsőbb helyről jött elismerés azt bizonyítja, hogy Kaposvár cserkészisztjei a feladatuk magaslatán állanak.”⁹⁰ Vidor Pált a kormányzói méltatás nyomán a Kaposvári Izraelita Hitközség szűkebb közösségében külön ünnepségekben részesítették. Dr. Herzog Manó főrabbi is nagy jelentőséget tulajdonított Vidor dicséretének.⁹¹ (Dr. Fenyőéről nem került elő hasonló.)

1933 második felévére a hazai zsidó cserkészek száma jelentősen emelkedett, köszönhetően nagyrészt az 1933-as világtalálkozóznak. Eddigre tíz, a Magyar Cserkészszövetség kötelékébe tartozó, igazolt felekezeti csapatuk működött,

⁸⁶ Gergely, 1989. 306.

⁸⁷ Vidor Pál zsidó cserkészújoncként (V. osztályos gimnazistaként) kitüntette magát az 1921. május 9-i kaposvári tűzvészkor a mentési munkálatokban (Cserkészlet előléptetése. *Új-Somogy*, 1921. június 26. 3.), ugyanúgy mint a VIII. osztályos Schön (az év végétől Szél) Ferenc. A gödöllői jamboreen a somogyi delegáció keretében gazdasági tisztként munkálkodott (L. Somogy vármegyéét 276 cserkész képviseli a világtalálkozóban. *Somogyi Újság*, 1933. július 23. 1–2.). 1934-ben alijázott (L. Három kaposvári fiatalember kivándorolt Palesztinába. *Somogyi Újság*, 1934. március 20. 3.), de rövidesen visszatért Magyarországra.

⁸⁸ A kaposvári Bocskay-cserkészlet a gödöllői világtalálkozón. *Somogyi Újság*, 1933. május 13. 2.

⁸⁹ A gödöllői cserkész táborparancsnok köszönete az alispánnak. *Új-Somogy*, 1933. szeptember 17. 4.

⁹⁰ Kormányzói elismerés öt kaposvári cserkészisztnek. *Új-Somogy*, 1934. január 16. 1. p.

⁹¹ Cserkész-ünnepség. *Új-Somogy*, 1934. január 23. 3. p.

köztük a kaposvári hitközség kebelében szervezett. Dr. Vidor Pál (Budapest, 1909 – Buchenwald, 1944/1945) becslése szerint a vegyes csapatok zsidó cserkészeivel együtt mintegy ezerötven magyar zsidó cserkész lehetett hazánkban,⁹² köztük több tucat kaposvári.

A 151-esek „öreg rókái” az 1920-as évek végén a vízi cserkészlet felé is nyitottak. Az 1930-as években ezt megfejelték azzal, hogy a régi korcsolyapálya épületénél (ami 1940-ben cserkészház lett) kajakokat kezdtek készíteni. A kétszemélyes, öt méter hosszú vízi járművek két Ferenc, Krumpach és Suchmann irányításával készültek, kék és fehér színben.⁹³ (Utóbbi eredetileg a zsidó vallást követte, de lehet, hogy haláláig.) A saját gyártmányú járművek nemcsak hasznosak, hanem szépek is voltak, mert 1934 februárjában egyiküket a Turul Szállóban rendezett műsoros táncmulatságon díszként állították ki.⁹⁴

A cserkészek vármegyei intézőbizottsága 1934. február 25-én a kaposvári Fő utcai vármegyeháza jobboldali kistermében tartotta évi rendes közgyűlését. A tisztújítás során –természetesen nem vallási-paritási okokból, hanem szakmai tudása révén – a zsidó dr. Fenyő Dezső OTI helyettes főorvost a vármegyei cserkészszerv orvosává választották.⁹⁵

A tisztí összetartás a cserkészeknél is hangsúlyos szerepet kapott. Az 1930-as évek közepén még külön báljuk is volt. Ide a szervezőtestületek tagjai szintén hivatalosak voltak, sőt, a honvédség helybeli magasabb rangú tisztjei is megjelentek. Rajtuk kívül a különféle felekezetek lelkészei, papjai is meglátogatták, némelyiken még az idős dr. Herzog Manó kerületi főrabbi is részt vett.⁹⁶

Budaörsön 1938 áprilisában nagyszabású – mintegy tízezer fős – cserkész díszszemlét tartottak, amelyet Horthy Miklós kormányzó és a kormány több tagja is megtekintett. Ekkor még nem számított problémának, hogy a 40 fős somogyi küldöttséget a zsidó vallásból kitért dr. Szél Ferenc vármegyei vezetőtisztt, Bács László megyei főtitkár, Takáts Gyula Ferenc parancsnok és a zsidó orvos, dr. Fenyő Dezső cserkésztsiztt vezette.⁹⁷

⁹² Vidor Pál: A zsidó cserkész vallási ismeretei. *Magyar Zsidó Szemle*, 1933/5–8. sz. 164. Az írásban a kaposvári csapat száma tévesen 528.

⁹³ Vízrebocsátják a 151-es cserkészek első, saját készítésű kajakját. *Somogyi Újság*, 1933. szeptember 17. 4.

⁹⁴ Jól sikerült a 151-es Turul-cserkészek műsoros táncmulatsága. *Somogyi Újság*, 1934. február 6. 3.

⁹⁵ A Magyar Cserkész Szövetség VI–VII. kerülete Somogyvármegyei Intézőbizottságának évi rendes közgyűlése. *Somogyi Újság*, 1934. február 27. 2.; Újbold az alispánt választották a vármegyei Cserkész Intéző Bizottság elnökévé. *Új-Somogy*, 1934. február 27. 1.

⁹⁶ Fényes külsőségek között, nagyszerű hangulatban zajlott le a cserkésztsiztek bálja. *Somogyi Újság*, 1936. február 11. 4.

⁹⁷ Nagy sikert arattak a kaposvári cserkészek a budaörsi díszszemlén. *Somogyi Újság*, 1938. április 27. 2.

1938 nyarán még mindennapi jelenség volt Kaposváron a köztudottan zsidó cserkészeket is soraiban tudó cserkészcsapat nyílt támogatása. Példának okáért a Magyar Ipar Rt. kaposvári malma huszonöt kg liszttel, a Julius Meinel helyi boltja egy kg kakaóval, a MIR kaposvári cukorgyára tíz kg cukorral, magánszemélyek pedig öt-husz pengővel járultak hozzá a 151-esek nyári táborozásának kiadásaihoz.⁹⁸

A kiszorítás, betiltás és megsemmisítés éve

A gyér és szűkszavú források miatt egyelőre nem lehet eldönteni, hogy önként vagy a kirekesztés miatt nem voltak ott csapatukkal a 672-esek az 1939. július 5. és 20. között a Szántódhoz tartozó Balatonföldváron rendezett *Hazatérés* elnevezésű táborban, amelyen a legtöbb kaposvári csapat részt vett. A nagyszabású (mintegy félezer fős) rendezvény a Felvidék egy részének visszaszerzése nyomán kapta a nevét, és számos ottani liliomost is vendégül láttak.⁹⁹

A II. világháború kitörése előtti években egyre több zártkörű cserkészbárról van információ. A 246. sz. Bocskai Cserkészcsapat 1939. februári mulatsága is ilyen volt. A forrásokból nem derül ki, hogy miért választották ezt a megoldást. Mindenesetre nagyszabású lehetett, mert a Nagy Lajos király 6. honvédgyalogezred zenekara szolgáltatta a talpalávalót. Mivel nem ismertek a 246-osok ekkori tagságának létszám- és vallási adatai, csak feltételezés a zsidókat kizáró fogásnak tekinteni a zártkörűséget, de ezekben az években nem lett volna meglepő.¹⁰⁰

A fűgimnázium 653. sz. Somssich Cserkészcsapata legalább az 1930-as évek végéig zsidó diákcserkészeket is tudott a sorai közt. A csapat parancsnoka 1939 tavaszán a fővárosi központból dorgáló, számon kérő leiratot kapott. A megújításra, illetve érvényesítésre a Magyar Cserkészszövetséghez küldött igazolványok ellenőrzése nyomán kilenc zsidó diákcserkész tagságát erősen kifogásolták. Javasolták a 672-esekhez átirányítani őket.¹⁰¹ Ennek eredményessége egyelőre nem tárult fel a forrásokból.

A 150. sz. Somogy Cserkészcsapat 1939 szeptemberében hatvan főre duzadt, de „akinek a munkája nem felelt meg”, azt a parancsnokság eltávolította, így harmincheten maradtak. Feltételezhető, hogy a zsidó tagokat szorították ki. Mindez az időpontból, valamint abból feltételezhető, hogy máskor ilyen mérvű

⁹⁸ Adományok a Turul cserkészcsapat táborára. *Somogyi Újság*, 1938. június 29. 4.

⁹⁹ Július 5-én 500 lakóval felépül a Hazatérés cserkész-sátorváros Balatonföldváron. *Somogyi Újság*, 1939. május 24. 3.; Dr. Fonyó István: Stephaich Pál megnyitotta a „Hazatérés” táborát. *Somogyi Újság*, 1939. július 8. 1–2.

¹⁰⁰ A Bocskay cserkészcsapat bálja. *Somogyi Újság*, 1939. február 11. 2.

¹⁰¹ *Ismeretlen cserkészvezető leirata a 653. sz. Somssich Cserkészcsapat Parancsnokságához, Budapest, 1939. március 21.* GVK IK MCsGy IV. 653. sz. Somssich Cserkészcsapat. Szövetségi iktatószám: 1939/300.

„szelektálásról” nem került elő dokumentum.¹⁰² A korábban évekig önzetlenül a cserkészek rendelkezésére álló dr. Fenyő Dezső OTI főorvos (és óraadó) a zsidótörvények miatt már nem taníthatott a felső kereskedelmi iskolában.¹⁰³ Így valószínűleg a cserkészetben sem működött tovább.

A 672. sz. Bem Cserkészcsoport egyik utolsó „legális” tevékenysége lehetett az 1940. márciusi kaposvári árvíznél való segítségnyújtás. Stephaich alispán mint a vármegyei cserkészek intézőbizottsági elnöke, és az ügyvezető elnök nyilvános levélben is megköszönte a 151-esek és a 653-asok, valamint parancsnokaik, dr. Szél Ferenc és dr. Berg Pál mellett a 672-esek önfeláldozó mentési munkáját. A Kaposvári Izraelita Hitközség cserkészcsoportja parancsnokának vagy valamely jelen volt vezetőjének nevét nem említették. Az árvízi mentésben végzett „cserkészes magatartásukért” elismerésüket is kifejezték a vármegyei vezetők. A zárógondolat csak a következő években bekövetkezett, zsidókat érintő jogfosztás, vagyonelkobzás, és a deportálás, illetve népiértés fényében kap cinikus felhangot. „Segítetek továbbra is a rászorulókon, mert a város és annak minden egyes polgára és azok vagyona a Haza egy-egy kis része. Stephaich Pál s. k. elnök, alispán. Bács László s. k. üv. elnök.”¹⁰⁴ A főcserkész decemberben ugyanezért az árvízi mentésért több 151-est – köztük dr. Szél Ferencet – életmentő kiténtetésben részesítette. 672-esekről nem esett szó.¹⁰⁵

A Magyar Cserkészsövetség 1940 decemberében elérkezettnek látta az időt egy nemzeti jellegű cserkészfelfedő bevezetésére. A 15-én tartott rendkívüli közgyűlést részben ezért hívták össze. A külsőségekben még alapvetően angol orientációtól való eltávolodás mellett Hóman Bálint kultuszminiszter szorgalmazta a zsidók egyéni és csapatszintű fokozatos kiszorítását a mozgalmából (nem engedve új tagfelvételt). Ezt a közgyűlés túlteljesítette, és a belügyminiszter által 1941 novemberében jóváhagyott új alapszabály alapján decembertől megszüntették a zsidó csapatokat.¹⁰⁶ Ennek kaposvári vonatkozásairól nem találtunk dokumentumokat.

A zsidó cserkészeket is soraiban tudó 151. sz. Turul Cserkészcsoport parancsnoka, dr. Szél Ferenc szerint ők 1941. szeptember 1-től 1942. március 15-ig a csapatgyűlések tartásán kívül egyéb tevékenységet nem folytattak. Ezt követően 1943

¹⁰² Kincses Ferenc: *Jelentés a 150. sz. Somogy cserkészcsoport működéséről*. In: Bársony János (szerk.): *A Kaposvári Községi Négyévfolyamú Fiú Felső Kereskedelmi Iskola huszonkilencedik évi értesítője az 1939–1940. iskolai évről*. 26–27.

¹⁰³ Bársony János (szerk.): *A Kaposvári Községi Négyévfolyamú Fiú Felső Kereskedelmi Iskola huszonkilencedik évi értesítője az 1939–1940. iskolai évről*. 3.

¹⁰⁴ Az alispán elismerése a tűzoltóknak és a cserkészeknek. *Somogyi Újság*, 1940. március 16. 12.

¹⁰⁵ Cserkész hír. *Somogyi Újság*, 1940. december 16. 5.; Kiténtették a tavaszi árvíz cserkészzhöseit. *Új-Somogy*, 1940. december 16. 3.

¹⁰⁶ Magyar főveget viselnek ezentúl a cserkészek. *Új-Somogy*, 1940. december 17. 3.; *A Magyar Cserkészsövetség 1940. december 15-i rendkívüli ülésének jegyzőkönyve*. GVK IK MCsGy [pontosabb jelzet nélkül.] Idézi: Vörös Kata: Numerus clausustól a numerus nullusig. A zsidó cserkészek kirekesztése a Magyar Cserkészsövetségből. *Regio*, 2019/2. 142–143.

legvégéig még ennyit sem tudtak tenni, működésüket teljesen beszüntették. Részen azért, mivel a cserkészvezetés nehezményezte zsidó tagjaik létét, tehát az új alapszabály ellenére nem zárták ki őket a csapatból. Tagjaik ekkor már mintegy 80%-a katonai vagy munkaszolgálatot teljesített. Otthonukat a honvédség foglalta el, majd 1944. március 19-ét követően német, december 2. után pedig az orosz katonaság használta. 1944 nyarán, majd novemberében, és végül 1945 telén, már a szovjet megszállás alatt bombatalálat érte otthonukat. Összes (még el nem lőtt) felszerelésük és berendezésük teljesen megsemmisült. 1944. január–március hónapokban a csapat öregcserkész tagjai havi rendszerességgel összejöveteleket tartottak. Ezek tartalmáról nem kerültek elő források. 1944. március 31-én számba vették helyzetüket: ketten eltűntek, öten megsebesültek, a fronton tizenheten teljesítettek szolgálatot (köztük dr. Szél Ferenc parancsnok tizenkilenc és fél hónapot), a hátszágban pedig hatan katonáskodtak. 1945. április 1-jei forrás alapján – konkrét adatok nélkül – tudható, hogy az idősebb cserkészek még mindig valahol a fronton lehettek. Egy feketekeretes részt is kialakítottak a cserkésznaplójukban „Hősi halott cserkészeink” címmel, azonban eddigre erről még „nem érkezett be jelentés”, és ezt később sem pótolták.¹⁰⁷

A 672. sz. Bem Cserkészcsapat 1940 után már csak formálisan működött. Valószínűleg a tagok nagy részét, főleg a vezetőket munkaszolgálatra vitték, majd 1944 nyarán deportálták. Közülük nagyon kevesen tértek vissza, így 1945 után nem alakították újjá a csapatot. Felszerelésüket a Kaposvári Izraelita Hitközség helyiségeiből 1944-ben ellopták.¹⁰⁸ Utóbbit nem célszerű zsidóellenes tetteknek értelmezni, ugyanis mindegyik helybeli csapat eszközeivel ez történt.¹⁰⁹

Dr. Szél Ferenc parancsnokként írta alá azt az 1945. június 20-án megjelent felhívást, amelyben a cserkészmunka újbóli megkezdéséről értesítette az érdekelteket. Mindössze négy kaposvári csapat tagjait várta reggel a Fő utca 8. sz. alatti bank épületébe: a 151., a 280., a 657. és a 672. sz. cserkészcsapatok tagjainak megjelenésére számított.¹¹⁰ Hogy a többi miért nem hívta, egyelőre nem ismert, de írásunk szempontjából a 672-esek említése figyelemre méltó. A találkozói létrejöttéről, eredményességéről dokumentumok híján nem számolhatunk be.

¹⁰⁷ *1937–1947. évi csapatnapló. 1945. évi bejegyzések.* MNL SML X. 218.

¹⁰⁸ *Dr. Dániel Róbertiel, a 672. sz. Bem Cserkészcsapat tisztjével 1946. augusztus 13-án készített jegyzőkönyv.* MNLSML V. 73. b. Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város polgármesterének közigazgatási iratai. 1946/806.

¹⁰⁹ *Kaposvár cserkészcsapatainak ingó- és ingatlanvagyonáról felvett jegyzőkönyv, 1946. augusztus 31.* MNL SML V. 73. b. Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város polgármesterének közigazgatási iratai. 1946/806.

¹¹⁰ *Cserkészek! Somogyvármegye, 1945. június 20. 2.*

Zárógondolatok

Kaposvárott a Magyar Cserkész-Őrszem Szövetség megalakulásának évétől, 1913-tól létezett a mozgalom, soraikban zsidó fiúkkal. Az 1940-es évek elejéig bizonyosan voltak zsidók a városban lévő csapatokban. Somogy vármegye székhelyén a 20. század első felében az országos tendenciákhoz hasonlóan csökkent a zsidóság száma és aránya. Az új nemzedékek egyre fokozottabban távolodtak el ősük vallásosságától. A Kaposvári Izraelita Hitközség vezetői ennek ellensúlyozása érdekében is vállalták fel a kizárólag felekezetükhöz tartozó fiúkból, fiatalemberekből álló, 1926-ban létrehozott cserkészcsapat szervezőtestületének feladatkörét. Az 1928-ban leigazolt csapat létrejötte nem váltott ki visszhangot sem a felekezeten belül, sem azon kívül, pedig vidéken az elsők között volt. Az öregcserkészek közösséget, társadalmi elfogadást, élményeket vártak az 1936-ban a Bem-csapaton belül létrehozott rajuktól. 1940 után a kaposvári izraelita cserkészek működését is ellehetlenítették. Az 1944-es náci népirtás a helybeli zsidó liliomosok többségének sorsa is lett. A túlélők némelyike talán a cserkészlet során szerzett tudásának, képességeinek és lelki tartásának köszönhette életét.

Az egyik első vidéki zsidó cserkészcsapat emlékét mindezidáig jórészt a feladás homálya borította. Írásunkkal ezt a cserkészlet- és helytörténeti fehér foltot igyekeztünk legalább részben eltüntetni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bársony János (szerk.): *A Kaposvári Községi Négyévfolyamú Fiú Felső Kereskedelmi Iskola huszonkilencedik évi értesítője az 1939–1940. iskolai évről*. Kaposvár: 1940.
- Fekete István: *Ballagó idő. Életrajzi regény*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1974.
- Gálos Ferenc (szerk.): *A Kaposvári Államilag Segélyezett Községi Polgári Fiúiskola értesítője az 1913–1914. iskolai évről XI*. Kaposvár: 1914.
- Gergely Ferenc: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Budapest: Göncöl Kiadó, 1989.
- Kincses Ferenc: Jelentés a 150. sz. Somogy cserkészcsapat működéséről. In: Bársony János (szerk.): *A Kaposvári Községi Négyévfolyamú Fiú Felső Kereskedelmi Iskola huszonkilencedik évi értesítője az 1939–1940. iskolai évről*. Kaposvár: 1940. 26–27.
- Pongrácz Károly (szerk.): *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium értesítője az 1913–1914. isk. évről*. Kaposvár: 1914.

- Pongrácz Károly (szerk.): *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Somssich Pál Reál-gimnázium értesítője az 1925–26. iskolai évről*. Kaposvár: 1926.
- Récsei Balázs: „...mert nem a térben, hanem az időben léteztek...” *Kaposvár utcáinak, tereinek (n)évtörténete*. (Somogyi Almanach, 55.) Kaposvár: Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2016.
- Récsei Balázs: A Somogy megyei zsidó hitközségek dualizmuskori történetéből. In: Bösze Sándor (szerk.): *Újrakezdések*. A Kaposvár: Bét Ólám, 2005. 77–117.
- Szegedi Bálint – Bányai Viktória – Vörös Kata: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. *Regio*, 2019/2. 149–153.
- Vörös Kata: Numerus clausustól a numerus nullusig. A zsidó cserkészek kirekesztése a Magyar Cserkészszövetségből. *Regio*, 2019/2. 127–148.

FELHASZNÁLT STATISZTIKAI KIADVÁNYOK

- A Magyar Cserkészszövetség alapszabályai*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1928.
- A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912.
- Az 1920. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 69. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1923.
- Az 1930. évi népszámlálás. VI. rész. Végeredmények összefoglalása, továbbá az 1935., 1938. és 1939. évi népösszeírások végeredményei*. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 114. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1941.
- Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint*. Szerkeszti és kiadja a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1947.

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- MNL SML V. 73. b. Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város polgármesterének közigazgatási iratai. 1946/806. Dr. Dániel Róberttel, a 672. sz. Bem Cserkészcsapat tisztjével 1946. augusztus 13-án készített jegyzőkönyv
- MZsL XV. Kaposvári Izraelita Hitközség iratai. Előjárósági ülés 1929. november 17.

MNL SML V. 73. b. Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város polgármesterének közigazgatási iratai. 1946/806. Kaposvár cserkészcsapatainak ingó- és ingatlanvagyonáról felvett jegyzőkönyv, 1946. augusztus 31.

GVK IK MCsGy [2009. március 31. előtt a gyűjtemény a Magyar Országos Levéltár őrizetében a P 1359 fondtörzsszámmal rendelkezett.] IV. Csapatok iratai. 672. sz. Bem Cserkészcsapat iratai

MCsGy GVK IK IV. Csapatok iratai. 653. sz. Somssich Cserkészcsapat iratai

MNL SML X. 218. Kaposvári 151. sz. Turul Cserkészcsapat iratai

MNL SML X. 241. Kaposvári 672. sz. Bem Cserkészcsapat iratai

MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak levéltári gyűjteménye. Kaposvári születési anyakönyvek. 1903/136. sz.

Rövidítések és feloldásaik

GVK IK MCsGy IV. = Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ, Magyar Cserkészszövetség Gyűjteménye. IV. Csapatok iratai

MNL SML = Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára

MZsL = Magyar Zsidó Levéltár